

שיעור כללי

בענין הוצאת ממון על קיום מצוות עשה (ט):

נעסוק היום בעז"ה בשאלת החיוב להוציא ממון על קיום מצוות עשה. יסוד הדין הוא בסוגייתנו ט.:- ובדברי התוס' בדף ט: ד"ה 'אילימא'. נראה את פסק ההלכה באו"ח סימן תרנו' ואת קושיות האחרונים ותירוציהם.

סוגייתנו

- ראה סוגיית הגמ' ט. 'אמר רב הונא במצווה עד שלישי' עד ט: במשנה.
- וראה תוד"ה אילימא ורא"ש סימן ד'.
- וראה מה שכתב רבנו ירוחם תא"ו נתיב יג ח"ג.
- וראה גמ' כתובות נ. שהובאה בתוס', ודברי רש"י שם.
- וראה שולחן ערוך יורה דעה הלכות צדקה סימן רמט סעיף א'.
- ירושלמי פאה פ"א ה"א.
- רמב"ם ערכין פרק ח הלכה יג' ומקורו מגמ' במסכת ערכין כח.
- וראה חידושי מהר"ץ חיות לסוגיין ודברי רעק"א בחידושינו ליו"ד סימן קנז'.

הסוגיה בקידושין והקושי ממנה

- ראה גמרא קידושין כט.:- בענין פדיון בנו ופדיון עצמו. ופירוש רש"י על הגמ' שם.
- ראה קושיית הביאור הלכה בסי' תרנ"ו ואת שני תירוציו.
- וראה מה שכתב החזון אי"ש או"ח סימן קמט, וראה חידושי בן אריה ח"ב סימן ט' וכלי חמדה לפרשת ויצא.

רבינו ירוחם תולדות אדם וחווה נתיב יג חלק ג

ודקדקו המפרשים דאין אדם חייב הון רב בשביל מצוה כגון לולב או אתרוג וכיוצא בו דהא אמרינ' המבזבז אל יבזבז יותר מחומש והרי רבן גמליאל אמרו עליו דבר גדול שקנה אתרוג באלף זוז ומכל מקום בעישור נכסיו חייב לקנותו והעישור כמו שפירשתי בצדקה ואפילו היא מצוה עובר אל יבזבז יותר מחומש והא דרבן גמליאל גוזמא הוה.

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף נ עמוד א

א"ר אילעא: באושא התקינן, המבזבז - אל יבזבז יותר מחומש. תניא נמי הכי: המבזבז - אל יבזבז יותר מחומש, שמא יצטרך לבריות; ומעשה באחד שבקש לבזבז [יותר מחומש] ולא הניח לו חבירו, ומנו? רבי ישבב, ואמרי לה רבי ישבב, ולא הניחו חבירו, ומנו? רבי עקיבא. אמר רב נחמן, ואיתימא רב אחא בר יעקב: מאי קרא? וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. והא לא דמי עישורא בתרא לעישורא קמא! אמר רב אשי: אעשרנו לבתרא כי קמא.

רש"י מסכת כתובות דף נ עמוד א

המבזבז - לענייני. מחומש - שזככסיו שלא יצטרך לבריות. עשר אעשרנו - שני עשורין הוו להו חומש.

שולחן ערוך יורה דעה הלכות צדקה סימן רמט

שיעור נתינתה, אם ידו משגת יתן א כפי צורך העניים. ואם אין ידו משגת כל כך, יתן עד חומש נכסיו, מצוה מן המובחר; ב] ואחד מעשרה, מדה בינונית; פחות מכאן, עין רעה. ב ג] וחומש זה שאמרו, שנה ראשונה מהקרן, מכאן ואילך חומש (א) שהרויח בכל שנה. הגה: (א) ואל יבזבז אדם יותר מחומש, שלא יצטרך לבריות. (ב) צ"ל צ"ס הגמרא פ' נערה שנתפתתה) ודוקא כל ימי חייו, אבל צעקת מותו יכול אדם ליתן לזקה כל מה שירצה (ג) צ"ס פ' מציאת האשה ומייתי לה רי"ף ורא"ש ור"ן ומרדכי. ג ד] ואין לעשות ממעשר שלו דבר (ב) מלוה, כגון נרות לבית הכנסת או שאר דבר מלוה, <א> רק יתנו לעניים. (מהרי"ל הל' ראש השנה).

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת פאה פרק א

גמילות חסדים: הדא דתימר בגופו אבל בממונו יש לו שיעור ואתייה כיי דמר ר"ש בן לקיש בשם רבי יוסי בן חנינא באושא נמנו שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצוה עד היכן ר"ג בן אינינוא ורבי אבא בר כהנא חד אמר עד כדי תרומה ותרומת מעשר וחרנא אמר [משלי ג ט] כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך כמראשית כל תבואתך ר"ג בן אינינוא בעי קומי ר' מנא מה חומש בכל שנה ושנה לחמש שנים הוא מפסיד כולה, א"ל בתחלה לקרן מכאן ואילך לשכר רב הונא אמר למצוה עד שלישי מהו לכל המצות עד שלישי או למצוה אחת סברין

מימר לכל המצות עד שלישי אמר ר' אבון אפי' למצוה אחת ר' חביבא בשם רבנן דתמן מהו שלישי לדמים היאך עבידא לקח אדם מצוה מצא אחרת נאה הימנה עד כמה מטריחי' עליו עד שלישי...

דתני רשב"י אומר גדול היא כיבוד אב ואם שהעדיפו הקדוש ברוך הוא יותר מכבודו נאמר [שמות כ יב] כבד את אביך ואת אמך ונאמר [משלי ג ט] כבד את ה' מהונך ממה את מכבדו ממה שיחנך מפריש לקט שכחה פאה מפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני וחלה ועושה סוכה ולולב ושופר ותפילין וציצית ומאכיל את העניים ואת הרעבים ומשקה את הצמאים אם יש לך אתה חייב בכולן ואם אין לך אין אתה חייב באחת מהן אבל כשהוא בא אצל כיבוד אב ואם בין שיש לך הון בין שאין לך הון כבד את אביך ואת אמך ואפילו אתה מסבב על הפתחים.

רמב"ם ערכין פ"ח הלכה יג'

לעולם לא יקדיש אדם ולא יחרים כל נכסיו, והעושה כן עובר על דעת הכתוב שהרי הוא אומר מכל אשר לו ולא כל אשר לו כמו שבארנו חכמים, ואין זו חסידות אלא שטות שהרי הוא מאבד כל ממונו ויצטרך לבריות, ואין מרחמין עליו, ובוהו וכיוצא בו אמרו חכמים חסיד שוטה מכלל מבלי עולם, אלא כל המפזר ממונו במצות אל יפזר יותר מחומש, ויהיה כמו שצונו נביאים מכלכל דבריו במשפט בין בדברי תורה בין בדברי עולם

תלמוד בבלי מסכת ערכין דף כח עמוד א

מתני'. מחרים אדם מצאנו ומבקר, ומעבדיו ומשפחותיו הכנענים, ומשדה אחוזתו, ואם החרים את כולם - אינם מוחרמים, דברי ר"א. א"ר אלעזר בן עזריה: מה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים כל נכסיו, על אחת כמה וכמה שיהא אדם חס על נכסיו.

גמ'. מנא הני מילי? דתנו רבנן: מכל אשר לו - ולא כל אשר לו.

מהר"ץ חיות מסכת בבא קמא דף ט עמוד ב

וכן מ"ש היעבי"ץ שם דהרי עשה דחי לא תעשה על כרחך דחמירי ומ"ט על מצוות עשה אין צריך להוציא ממונו ועל לא תעשה מחויב לתת כל ממונו. הנה גם ע"ז כתב הרמב"ן שם פ' בא טעמא דמלתא דלענין לעבור א"כ מצות לא תעשה עובר בקום ועשה אבל עבירת עשה אינו רק בשב ואל תעשה ע"ש.

רבי עקיבא איגר יורה דעה סימן קנב

הנה מדברי תשובת חות יאיר (סימן קל"ט) מבואר דאם הוא לאו שא"ב מעשה הוי כמו לעבור על עשה וא"צ ליתן כל ממונו. ועיין במשבצות זהב (סימן תמ"ו סק"ו) ואולם בתשובת הריב"ש (סימן שפ"ז) מבואר דכל שהוא לעבור על לאו אף באין בו מעשה צריך ליתן כל אשר לו ולא יעבור.

תלמוד בבלי מסכת קידושין כט-כט:

תנו רבנן: הוא לפדות ובנו לפדות - הוא קודם לבנו; רבי יהודה אומר: בנו קודמו, שזה מצותו על אביו, וזה מצות בנו עליו. אמר רבי ירמיה: הכל מודין, [דף כט עמוד ב] כל היבא דליכא אלא חמש סלעים - הוא קודם לבנו, מאי טעמא? מצוה דגופיה עדיפא, כי פליגי - היבא דאיכא חמש משועבדים וחמש בני חורין, ר' יהודה סבר: מלוה דכתיב בתורה ככתובה בשטר דמיא, בהני חמש פריק לבריה, ואזיל כהן וטריף ליה לחמש משועבדים לדידיה; ורבנן סברי: מלוה דכתיב באורייתא לאו ככתובה בשטר דמיא, והילכך מצוה דגופיה עדיף. ת"ר: לפדות את בנו ולעלות לרגל - פודה את בנו ואחר כך עולה לרגל; ר' יהודה אומר: עולה לרגל ואח"כ פודה את בנו, שזו מצוה עוברת, וזו מצוה שאינה עוברת. בשלמא לר' יהודה - בדקאמר טעמא, אלא רבנן מאי טעמיהו? דאמר קרא: כל בכור בניך תפדה, והדר לא יראו פני ריקם.

רש"י מסכת קידושין כט-כט:

הוא לפדות - שלא פלאו אביו. כל היבא - דלית ליה נכסי אלא ה' סלעים. ככתובה בשטר דמיא - ובפדיון עלמנו היה מחוייב קודם שיעבד קרקעותיו ויטרוף את הלקוחות הילכך בחמש בני חרי דאיכא פריק לבריה דאין זה אונאה שהרי מנות בנו עליו יותר ממנותו. ואזיל כהן וטריף - לקוחות על פדיון עלמנו. לאו ככתובה בשטר דמי - ואינו גובה ממשועבדים.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות לולב סימן תרנב דברי הרמ"א

הגה: ומי שאין לו אחריו, או שאר מלוה עוברת, ו א"צ לבזבז עליה (ז) הון [ה] רב, וכמו שאמרנו: המבזבז אל יבזבז * (ח) יותר מחומש, * אפילו ז מלוה עוברת (הרא"ש ורבינו ירוחם נ"י ח"ב); ודוקא מנות עשה, (ט) אצל לא תעשה * (י) ח יתן כל ממונו קודם שיעבור (הרשב"א וראב"ד) (ד) * ועיין לקמן סוף סימן תרנ"ח בהג"ה.

ביאור הלכה סימן תרנו

והנה על עצם הדין דמבואר כאן בשו"ע דאין צריך לפזר הון רב על מצוה ונובע זה מסוגיא דב"ק אלא מעתה אי אתרמי לי תלתא מצותא ליתבי לכולא ביתה וסמכו זה לדין צדקה דהמבזבו וכו' לכאורה צ"ע מסוגיא דקידושין דף כ"ט דמבואר שם גבי פדיון הבן דאף אם אין לו רק ה' סלעים צריך לפדות עצמו וכן לענין לעלות לרגל ושם מייירי שאין לו נכסים כלל זולת אלו החמשה סלעים עיי"ש ולכאורה לפי סוגיא דב"ק אשר ממנו נובע דין השו"ע

חזון אי"ש או"ח קמט ג

ג) קדושין כ"ט ז' הוא לפדות וצנו לפדות כו', ע"י צמ"צ ס"י תרנ"ז שהק' למש"כ צש"ע שם שאינו חייב ליתן יותר

מחומש עבור מ"ע טובתה, א"כ פטור לגמרי ממלוא פדיון כיון שאין לו רק ה' סלעים, ואין לומר שהנידון על החומש, דכיון דצטעה-שמכר

חזון איש עמוד מס 493 אורח חיים, מועד קרליץ, אברהם ישעיהו בן שמריהו יוסף הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

נכסיו נתחייב כבר ודאי מוגזין מני' מנכסיו שיש לו עכשו, כגון שהיה לו כ"ה סלעים ומכרן ועכשו יש לו כ"ה סלעים שהרויח ונולד לו בן צבור חייב לפדות גם את צנו וגם את עלמו מלואו כ"ה שיש לו עכשו, ואין גוזין ממשועבדים, ומיחו לפי חו' לא איירי סוגין ממשעבדי דידי' אלא ממשעבדי דאצורה, ואמנם צעיקר הדבר נראה דפדיון צנו שאני מכל מלואו כיון דיש כאן שיעבוד נכסים והרי שמכר נכסיו ואין לו ליניא צצגדו ומזוזה צפתחו ותפילין צראשו אינו מוליא נכסיו מלקוחות לקנות תפילין, וצפדיון הצן הוי מלוא הכתובה צחורה, וצזה לא מפטר צמה שאין נכסיו מרוצין [ורא'י לזה מקרבן עו"י"ר דכל שיש צידו כדי שה מקרי עשיר כמש"כ הרא"ה צס' החינוך והר"מ פ"י מה' שגג: ה"צ ועו"י"ש צצ"מ ל' הת"כ, ואפשר דינו כהשג יד דערכין דמסדרין, אצל כלל ענין חייב יותר מחומש, וכן חייב עני צמלות מה"ש כדתנן שקלים פ"ה מ"ז השוקל ע"י עני וצ"מ פ"ה ה"א אפי' עני כו'] [ג"כ, מש"כ דצטו"ר מסדרין, הוא מצוה ערכין י"ח א' ה"א מני ר"א ה"א כו'] ומיחו עדיין לא נתישב ה"א דתינא לפדות את צנו ולעלות לרגל למה חייב לעלות לרגל כיון שאין לו רק ה' סלעים, ודוחק לומר דסגי ל' צסלע אחד לעלות לרגל, ואם נימא דלעולם חייב להפריש חומש למלואו, וכל שלא הפריש ואכל כל מה שהרויח, כצצאת מלוא לידו חייב צה עד כדי שהיה חייב להפריש ניחא הכל, דאיירי צהכי שהרויח כבר ואכלן ועכשו אין צידו רק ה' סלעים, עוד י"ל דלעלות לרגל אינו הולאת הדרך אלא למיכל ולמשחי, והלכך חייב לעלות דגם כאן לריך להוליאן, ומיחו כשיתנן לכהן א"ל לעלות שאין לו מי שיפרנסו שם, והכ"א ימלא דדקה או להשתכר, ואפשר שאם ראונו לעלות לרגל חייב לעלות שהרי רשאי להוליא כל ממנו לכל מה שהוא רואה וכיון צצרגונו להוליא משותיו לראות ירושלים ומקדש וכבוד ישראל, אף אם לא היה מלוא ממילא חייב צזה צצציל מלואו, ואפשר עוד לפרש דאיירי צירושלים ונתחייב צעולת ראי' וזה גוזין ממשעבדי כדאמר צכורות י"א ז', והלכך חייב צכל נכסיו, ומיחו ליטנא דלעלות לרגל לא משמע הכי, ויש לעי' כיון דפדיון צנו מלוא פשיטא דכהן נוטען דלעלות לרגל ולפרוע חובו פשיטא דפרוע חובו שהרי המלוא גוצה צע"כ וז"ל דמלוא שאני שאין דין הכהן צצע"ה אלא אם מתחייב עכשו צמלוא ז', אצל אם לעלות לרגל קודמת אין כאן חוב כלל, ויש לעי' ה"א אמר פסחים ו' ז' דמי שאין לו קרקע פטור מראי', א"כ ע"כ יש לו קרקע ויגצה הכהן קרקע, ואף שצ"ז יפטור מראי', מ"מ לא מסתבר צצצציל זה פקע מלואו, ואפשר דהקרקע לא שויא ה' סלעים וחמש ולא חצי חמש כדאמר צכורות מ"ה ז' ולא מלי גבי לה כהן, ומיחו חן לא מחייבין ל' למצין קרקע דידי' כדי שיפטור מראי' ויוכל לקיים מלוא פדיון, והר"מ השמיט דין מי שאין לו קרקע פטור מראי' ועי' עו"ה חגיגה.

סימן ט

בענין בזבז חומש נכסיו לקיום מצוה

כלי חמדה ויצא

ולא אכחד כי כשאני לעצמי כתבתי בחידושי לב"ק די"ל פירוש הגמ' בענין אחר דאם אין לאדם שום עצה לקיים מצ"ע אלא אם יתן כל הונו בודאי דמחויב ליתן כקושיה הראב"ד ז"ל, והא דאמר ר"ז אמר ר"ה במצוה עד שליש היינו במצוה אחרת ולולב דיש לו עצה לקיים המצוה ע"י מתנה ע"מ להחזיר. להשחיל אצל אחר שיקנהו לו במתנה ע"מ להחזיר. ע"ז אמר ר"ז אמר ר"ה דאעפ"כ מחויב ליתן עד שליש מהונו שיקיים המצוה משלו ושלא ישחיל אצל אחרים להשיג המצוה, וע"ז מקשינן בגמ' דזה אין סביר כלל דא"כ בשביל שלשה מצות כאלו יהי' צריך ליתן כל ממונו וזה אינו מסתבר כיון דאפשר לו ליתן עצה שיקיים המצוה וממונו אל יחסר אין לו לאבד ממונו בשביל לקיים המצוה כהילכתה מן המוצהר, וע"ז תרצין בגמ' אלא אמר ר"ז בהידור מצוה עד שליש במצוה והיינו כדאמרן דעד שליש יותר משו' של המצוה חייב אדם לפזר משלו שיהי' המצוה משלו דגם זה בכלל הידור מצוה, ולא מיידי כלל ר"ז ממי שאין

כלי חמדה עמוד מס 123 בראשית פלופיקי, מאיר דן רפאל בן חיים יצחק הודס ע"י תכנת אוצר החכמה

עד חומש או עד שיפור כמו שכח המ"א שם, עיי"ש מה שכבדו בשם ר"י דעד שיפור הוא מחויב להוציא מנכסיו, ובס' מ"ב שם מלמד דבמצוה עוברת חייב להוציא עד חומש, ועכ"פ כ"ז דאין המצוה והחויב על הוצאה ממנו, דשיקר המצוה הוא נעילה לולב או כדומה למצוה זו כגון סוכה ושופר, אין המצוה דרמי התורה עליו הוא להוציא ממנו לקנות סוכה או שופר, ואם אין לו סוכה או שופר הוצאה ממנו לקנות סוכה או שופר הוא רק ככשר מצוה, וזה בסכימו הפוסקים דאינו מחויב לפזר הן רב והוא יעני וימות ברעב, ולא יבזבז יותר מחומש, אבל מצוה פדיון הבן ע"פ חוב המצוה הוא על הוצאה ממנו ליתן חמש סלעים לכהן, וכן לעלות לרגל דכתבה התורה ולא יראו פני ריבם ואף כמתנת ידו, אי"כ עיקר המצוה הוא על הוצאה ממנו, דרמי התורה חייב על הוצאה ממנו, מצוה זו הוא חייב על ממנו להוציא ממנו לקיום המצוה, וזה אפילו אם אין לו אלא חמש סלעים מחויב להוציא כל המצוה על המצוה המצוה, דמלך זה הוא כחוב על ממנו, רק החוב הוא על האדם, ובהוצאה ממנו פוער החוב מחויב המצוה שהוא על האדם.

ג) ואם נכסים לסברא זו יוסתר זה דברי המ"א שם דכתב אם אין זידו אלא חמש סלעים וצריך לפדות בנו ולקנות אחרת וקנה אחרת, שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת, וראיתי ממס' קידושין (דף כ"ט), ולדברינו אין ראי' מבס', דהסוגיא שם מיידי מפדיון הבן ולעלות לרגל, ס"ל לר' יהודה דיעלה לרגל ואח"כ יפדה בנו דבוי מצוה עוברת, וכ"ז הוא צאלו המצוה דהמצוה הוא על הוצאות ממנו, אבל לקנות אחרת, דהמצוה אינו על הוצאה ממנו, לפי דברינו אם אין לו אלא חמש

בשריץ א"י"ח (סי' תרנ"ו), מו שאין לי אחרת או שאר מצוה עוברת אין צריך לבזבז עליה הון רב, וכמו שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, והמקור לדיון זה כתבו הפוסקים מהא דאמרין במס' ז"ק (דף ט' ע"ב) אלא מעשה אי איתרמי ליה תלתא מלווא ליתב לכולא ביחא, מוכח, דשליש ממנו אינו חייב ליתן, וכמה החיוב עליו ליתן לא מניו מפורש בגמ' ומכו הפוסקים אהא דאמרו במצוה הוצאה המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, והנה בס' משנה ברורה הקשה מסוגיא במס' קידושין (דף כ"ט ע"ב) דמבזבז שם במצוה פדיון הבן ומצוה לעלות לרגל דאפילו אם לא היה לו אלא חמש סלעים מחויב לפדות בנו או לעלות לרגל, עיי"ש בסוגיא, והוא לכאורה קושיא המורה. והנה בס' משנ"ב מחלק בחילוקים בין מעלים על המצוה יותר משוייב דלא אינו מחויב ליתן הון רב, אבל אם אין מעלים על המצוה אז מחויב ליתן כל הונו, עוד חילק אם הוא מחפרנס ממלאכתו מחויב ליתן כל ממנו, וזה איירי הסוגיא דקידושין, אבל אם הוא צריך לממונו לעסוק בהן והוא מהפרנס מממונו אין צריך לבזבז ממנו אלא עד חומש, ומה מיידי הפוסקים, עיי"ש, והנה במצוה מסחימת הפוסקים משמע דלא מחלקים בזה, אלא לעולם אינו מחויב לבזבז הון רב אלא עד חומש מנכסיו, וא"כ בשאר הקושיא בתקפה ובחזקה. ג) ול"ב לתרן דבדאי על כל המצוות ואפילו על מצוה עוברת אינו צריך לבזבז הון רב, אלא דבחילוק הוא בין המצוות דלא חייבה התורה עליו ליתן ממנו בשביל קיום המצוה, כמו אחרת ושאר מצוות, אין החיוב עליו אלא ליקח אחרת והאחרת יהיה שלו ולא גזול, רק אם אין לו אחרת צריך ליתן ממנו להשיג אחרת כדי לקיים המצוה, וא"כ נתינת ממנו אין זה אלא הכשר לקיום המצוה, וזה אינו חייב אלא

ספר העיטור עשרת הדיברות - הלכות מצה ומרור

לפיכך ימכור מה שיש לו לקיים מצוה ולהוציא הוצאות עד שימצא יין או צימוקים כמו שאדם צריך לחזור על מצות לולב ואתר